

# Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde Türkiye hayvancılığının genel durumu

Günnur PEŞMEN\* Mehmet YARDIMCI\*\*

**Öz:** Türkiye'de toplam istidam içinde tarımsal istihdamın oranı yaklaşık %35 gibi oldukça yüksek bir düzeydedir. Bu oran ABD'de %2,8 ve (AB-15)'de %5'dir. Tarımın gayri safı milli hâsıla (GSMH)'daki payı ülkemizde %14 iken, ABD ve AB'de sırasıyla %1,7 ve %1,9 seviyelerindedir. Türkiye'de toplam 184.329.490 dekar arazinin %72,38'i hem bitkisel üretim hem de hayvancılık yapan işletmeler, %27,38'i yalnız bitkisel üretim yapan işletmeler, %0,23'ü yalnız hayvancılık yapan işletmeler tasarrufunda bulunmaktadır. Bu durum ülkemiz açısından tarım ve hayvancılığın ne kadar önemli ve sorunlarının çözümünün de ne kadar zor olduğunu göstermektedir.

Hayvancılık, ülke ekonomisini geliştiren, birim yatırıma en yüksek katma değer oluşturan ve en düşük maliyetle istihdam imkânı sağlayan bir sektördür. Sanayide günümüzde bir kişiye istihdam imkânı yaratabilmek için asgari 80 bin dolarlık yatırıma ihtiyaç duyulurken, hayvancılıkta bunun beşte biri kadar kaynak yeterli olmaktadır. Sanayi kesimi ile karşılaştırıldığında aynı miktar yatırım ile hayvancılıkta 5 kat daha fazla sayıda kişiye iş imkânı yaratılabilmektedir.

Bu çalışmada Türkiye hayvancılığının genel durumu ve yapısal özellikleri bakımından AB ile mukayesesi yapılmıştır.

*Anahtar sözcükler:* Avrupa Birliği, hayvancılık, hayvansal üretim, verim.

## The general perspective of livestock sector of Turkey in the duration of European Union membership

**Abstract:** The employment rate of agriculture has a 35% of a high level in Turkey. This rate is 2.8% in USA and 5.0% in European Union (EU-15). While the percentage of agriculture in gross National product is 14% in Turkey, it is 1.7% ha in USA and 1.9% in EU. In Turkey, 72.38% percent of total 184.329.490 da lands is possessed by the firms making vegetal producing and stock-breeding; 27.38% percent is possessed by the firms making only vegetal producing and the rest 0.23% percent is possessed by the firms making only stock-breeding. This indicates the importance of agriculture and difficulties in solving the problems. Livestock is an industry that improves the national economy and makes up the highest added value per unit investment. At present, at least 80.000 \$ is necessary to create an employment facility for only a person at the industry while 1/5 of this number is sufficient at livestock. Comparing with the industry, it is possible to create five times more employment facilities at livestock with the same budget.

In this review, general situation and structural properties of livestock is compared with that of EU.

*Key words:* European Union, livestock, animal production, yield.

## Giriş

Türkiye'de kırsal üretimin bileşimi; yaklaşık %76,3'ü bitkisel, %23,7'si ise hayvansal üretim şeklinde; diğer bir deyişle bitkisel üretimin ağırlıkta olduğu halde; AB'de hayvansal üreti-

\* Öğr. Grv., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Uyg. Ar. Mer., ANS Kampüsü, Afyonkarahisar.

\*\* Yrd.Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Zootečni AD, 03200, Afyonkarahisar.

min %49,4 ve bitkisel üretimin %50,6 oranında olduğu, daha sağlıklı bir denge mevcuttur. Kırsal alanda hayvancılık gelirlerini kırsal üretim değeri içinde aldığı ağırlıklı pay bir yerde ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde kullanılan diğer ölçütlerle birlikte önemli bir gösterge kabul edilmektedir. Avrupa Birliği'nde toplam kırsal üretim içinde üye ülkelerin çoğunda ağırlıklı bir pay alan hayvansal üretim, ürün grupları itibarıyla toplam kırsal üretimden aldığı paylar; süt %17,5 ile ilk sırada yer alırken, %12,3 ile domuz eti ikinci sırayı almakta ve bunları da %9,8 ile sığır-dana eti, %5,2 ile kanatlı eti izlemektedir. Yumurta ve koyun-keçi etinin payı %2,0-2,6 olmuştur (8).

### Hayvancılık İşletmelerinin Yapısı

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de kırsal alanda toplam 3.075.516 adet işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin %67,42'si bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yürütüldüğü polikültür işletmelerdir. Geriye kalan işletmelerin %30,22'si yalnızca bitkisel üretimde, %2,36'sı ise sadece hayvansal üretimde ihtisaslaşmıştır (6). Sektörde, süt sığırcılık işletmelerinin %71,83 gibi önemli bir bölümü 1-4 baş hayvana sahip bulunmaktadır. Buna benzer şekilde faal durumda bulunan sığır besi işletmelerinin ise %87'si 10 başın altında hayvana sahip bulunmaktadır.

AB'de kırsal alanda üretimde bulunan toplam 7,8 milyon işletmenin yaklaşık yüzde 25,6'sını besi ve süt sığırcılığı işletmeleri oluşturmaktadır. Özellikle 1980 sonrası Avrupa Birliği'nde hayvancılık işletmelerinin sayısı azalma gösterirken, işletme başına düşen ortalama hayvan sayısı ise artmakta yani işletme ölçeği daha da büyümektedir. Örneğin, 1985 yılında 2.150.000 olan sığır besi işletmelerinde ortalama hayvan sayısı 36 baş iken, 1995 yılında işletme sayısı 1.733.000'e düşmüş, işletme başına ortalama hayvan sayısı ise 44 başa çıkmıştır. 1985 yılında 1.379.000 olan süt sığırcılığı işletmelerinde ortalama hayvan sayısı 18 baş iken, 1995 yılında işletme sayısı 871.000'e düşmüş, işletme başına ortalama hayvan sayısı 24 başa yükselmiştir (7).

Küçükbaş hayvan sayısındaki dağılım incelendiğinde; 50-100 baş arasında hayvana sahip işletmeler mevcut işletmelerin %33,46'sını oluştururken, 1-9 baş işletmeler %31,55'ini, 20-49 baş arasında işletmelerde %26,39'unu oluşturmaktadır. 100 ve üzerindeki küçükbaşta sahip işletmelerin oranı ise %8,9 gibi düşük bir düzeydedir (8).

### Hayvan Varlığı

AB'de mevcut sığır varlığının %24,2'sine Fransa, %18'ine Almanya sahiptir. Sığır varlığında en az payı bulunan ülkeler ise binde 7 ve binde 2'lik paylarla sırasıyla Yunanistan ve Lüksemburg'dur (3).

Tablo 1. Türkiye ve AB'de yıllar itibarıyla hayvan sayıları, 2001 (DİE; FAO).

	Türkiye (baş)		AB (baş)	
	1999	2001	1999	2001
Sığır	11.054.000	10.548.000	82.939.624	81.414.884
Koyun	30.256.000	26.972.000	114.634.261	106.965.782
Keçi	7.774.000	7.022.000	11.782.449	11.876.618

AB ülkelerinin yaklaşık yarısında, son 10 yılda koyun sayısı azalırken Avusturya, Finlandiya, Yunanistan, İtalya, İspanya'da son 10 yılda artış gözlenmiştir. Topluluk genelinde azalma %3, yani 3,6 milyon baş kadardır. Bu azalmaya rağmen Topluluk genelinde kendi kendine yeterlilik düzeyi %88-93 arasında hesaplanmaktadır (1).

### Hayvansal Üretim

Dünyada toplam sığır ve dana eti üretiminde en büyük payı %20,6'sını ABD ve %14'ünü AB almaktadır. Türkiye'nin üretimdeki payı ise ancak %1,6-1,8 kadardır (8). Tablo 2'de görüldüğü gibi kırmızı et üretimi hem AB'de hem de Türkiye'de azalmıştır. Türkiye'de üretilen tavuk eti mik-

tarı 1990 yılından itibaren hem koyun hem de sığır eti üretiminden fazla olmuştur. Son yıllarda ise kanatlı eti üretiminin koyun ve sığır eti toplamına yaklaştığı görülmektedir. Toplam et üretiminde ilk sırayı %48 ile tavuk ve hindi alırken, bunu %25 ile sığır, %23 ile koyun izlemektedir. Dünyada hem kırmızı et hem de beyaz et üretiminin hızla artmasına karşılık, AB'de sığır ve manda ile koyun ve keçiden sağlanan kırmızı et üretiminde bir azalma olmuştur. Bu dönemde hem AB, hem de dünyada domuz eti üretimi 10 yıl öncesine göre bir hayli artmıştır. AB ülkelerinin kırmızı et fazlası, Türkiye'nin de kırmızı et açığı olduğuna göre AB için uygun olabilecek bu durum, Türkiye için sorunların devam etmesi anlamına gelmektedir (1).

Tablo 2. Türkiye ve AB'de et, süt ve yumurta üretimi, 2001 (DİE, FAO).

		1995	2000	2001
Kırmızı Et (1000 ton)	AB	9.092	8.892	8.488
	Türkiye	414	491	435
Beyaz Et (1000 ton)	AB	8.115	8.806	9.130
	Türkiye	282	643	614
Süt (1000 ton)	AB	126.018	124.415	125.772
	Türkiye	10.601	9.793	9.493
Yumurta (bin adet)	AB		85.768.000	88.981.000
	Türkiye	10.268.668	13.508.586	10.575.046

AB ülkeleri içinde kuzu eti üretiminin ön plana çıktığı ülkeler sırasıyla İngiltere, İspanya ve Fransa'dır. Bunları İrlanda ve Yunanistan takip etmektedir (4).

Tablo 3. Türkiye ve AB'de sığircılıkla ilgili bazı parametreler.

Özellik	AB	Türkiye
Ortalama İşletme Büyüklüğü (da)	164	58
Kırsal Alanda Çalışan Nüfusun Payı (%)	5,3	35,1
Kırsal Üretimde Hayvancılığın Payı (%)	51,9	23,7
Hayvansal Üretimde Sığircılığın Payı (%)	58,2	60,6
İşletme Başına Ortalama Sığır Sayısı	38,7	3,9
Süt Fiyatı (ECU/ton)	309,8	181,8
Karkas Fiyatı (ECU/ton)	3475	3455

Tablo incelendiğinde dikkati çeken en önemli noktalar şöyle sıralanabilir;

- \* AB ülkelerinde Tarım Sektöründe ortalama işletme büyüklüğü Türkiye'dekinin yaklaşık üç katıdır.
- \* Kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı yaklaşık 9 kat düşüktür.
- \* Kırsal üretim değerinde hayvancılığın payı AB'de daha yüksek, fakat hayvansal üretim değeri içinde sığırın payı yaklaşık aynı, hatta Türkiye'de biraz daha fazladır (2).

Türkiye'de üretilen toplam sütün yaklaşık %90'ı sığırdan geri kalan %10'u ise koyun ve keçiden sağlanmaktadır. AB ülkelerinde süt üretiminde inek sütü payı %97'dir (1).

### Tüketim

Hayvansal ürünlerde talep, yıllık nüfus artışı, üretim miktarları, nüfusun yaş ve cinsiyet itibarıyla dağılımı, gelir seviyesi ve dağılımı, fiyat ve diğer ürün fiyatlarına bağlıdır.

**DERLEME / REVIEW**

Tablo 4. Yıllar itibariyle Türkiye, AB ve ABD'de kişi başı hayvansal gıda tüketimi (kg), 2001 (FAO).

		Süt	Kırmızı Et	Piliç Eti	Yumurta
Türkiye	1980	107,68	4,56	1,54	5,94
	1985	108,01	8,10	2,67	6,68
	1990	159,54	7,86	4,77	7,37
	1995	155,72	6,72	4,57	9,64
	2000	148,61	7,24	9,49	11,56
AB	2000	241,10	70,30	20,70	12-13
ABD	2000	258,40	74,60	47,6	14,60

Tablodaki değerlere göre 2000 yılı Türkiye kişi başına toplam et tüketimi 16,73 kg, süt tüketimi 148,61 kg ve yumurta tüketimi de 12 kg'dır (yaklaşık 190 yumurta). Bu rakamlarla Türkiye kişi başına toplam et tüketimi AB ülkeleri ortalama tüketiminin beşte biri kadar, süt tüketimi ise yarısı kadardır. AB ve Türkiye'de kişi başına yumurta tüketimi ise hemen hemen aynıdır (1).

**Verimler**

AB ile Türkiye arasında hayvan başına verimler açısından da büyük farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'de sınırlı da olsa hayvan başına verimler zaman içerisinde belirli bir artış göstermiştir. Ancak bu verim artışı toplam üretim hacmine yansımamıştır. Çünkü hayvancılık sektörüne yönelik olarak alınan ekonomik politika kararlarının isabetsizliği yetiştiricinin üretimden uzaklaşmasına, hayvan kalitesi bir ölçüde artmış olsa da hayvan sayısının önemli oranda azalmasına neden olmuştur. Hayvan başına verim seviyesinde sağlanan iyileşme, hayvan sayısının azalmasına bağlı olarak meydana gelen üretim azalışını karşılayamamıştır (3).

Tablo 5. Yıllara göre Türkiye'de ve AB-15'te başlıca hayvansal ürünlerde ortalama verimler, 2000-2003 (FAO, DİE).

Ortalama Verimlilikler	TÜRKİYE				AB-15			
	2000	2001	2002	2003	2000	2001	2002	2003
Sığırdan Ort. Karkas Ver. (kg/baş)	169	180	185	176	315	320	316	318
İnekte Ort. Süt Ver. (kg/baş/yıl)	1.654	1.669	1.705	1.699	5.772	5.998	6.075	6.235
Koyunda Ort. Karkas Ver. (kg/baş)	18	18	19	16	15	14	14	14
Koyunda Ort. Süt Ver. (kg/baş)	49	49	48	61	130	128	126	126
Tavuk Başına Ort. Yumurta Ver. (adet/yıl)	209	190	202	210	297	291	303	304

Tabloda Türkiye ve AB arasında başlıca hayvansal ürünlerde, elde edilen ortalama verimlerde önemli farklılıklar mevcuttur. Hayvan başına elde edilen et, süt ve yumurta verimi rakamları değerlendirildiğinde (koyun eti hariç) Avrupa Birliği lehine çok önemli farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir.

Sığır etinde yaklaşık 2 kat, sütte 3.5 kat, yumurtada ise 1.5 kat oransal verimlilik farklarının bulunması, Birliğe tam üyelik durumunda ciddi rekabet problemlerini ortaya çıkaracaktır. Türkiye'de hayvancılığın gelişmesinin önünde, işletmelerin küçük ölçekli, ülke geneline yayılmış,

fazla sayıda ve dağınık olması, üretimde ihtisaslaşmanın başarılammaması ve verimliliklerin çok düşük olması gibi önemli engeller bulunmaktadır (5).

### Hayvansal Ürünlerde Kendi Kendine Yeterlilik Düzeyi

Hayvansal ürünlerde kendi kendine yeterlilik; bir ülkenin herhangi bir ürünlerdeki üretiminin, tüketimine oranı olarak ifade edilmektedir. Kendi kendine yeterlilik derecesinin düşük veya yüksek oluşuna göre gerek üretim ve gerekse dış ticarete izlenecek politika değişmektedir. Genel olarak bu nispetin düşük olduğu ürünlerde daha çok "*liberal*" ve yüksek olduğu ürünlerde de "*koruyucu*" bir politika izlenmektedir.

AB, OTP'nin oluşturulduğu yıllarda tarım ürünlerinde kendi kendine yeterliliği sağlayamayan ve birçok tarım ürünlerinde dışa bağımlı olan Birlik, verimliliğe paralel olarak artan üretimle birlikte kısa zaman içerisinde dünya ticaretinde ABD'den sonra en önemli tarımsal ve hayvansal ürünler ihracatçısı olmuştur (3).

AB et üretimi ve dış ticaretini aynı anda yürütebilmek için çeşitli OPD (Ortak Piyasa Düzenleri) pazar düzenlemeleri yaparak, üreticilerin dış dünyadan gelecek rekabete karşı korunmalarını sağlamıştır. OTP'nin pazar mekanizması, garantili satış imkânı sağlayan müdahale fiyatları üzerine kuruludur. Bu uygulama Birliğin tarım ve hayvansal ürünlerde ithalata bağımlı olduğu ilk yıllarda herhangi bir sorun açmamış, aksine garantili satış imkanı, üretimin artması ve kendi kendine yeterliliğin sağlanmasında önemli rol oynamıştır (8). Aşağıdaki tabloda AB'de hayvansal ürünlerde kendi kendine yeterlilik oranları verilmiştir.

Tablo 6. AB'de çeşitli hayvansal ürünlerde kendi kendine yeterlilik oranları (%), 2001 (FAO).

Ürünler	Kendi Kendine Yeterlilik			
	1980	1990	2000	2001
Domuz Eti	102,5	103,8	108,5	107,4
Sığır-Dana Eti	99,1	109,3	102,4	112,4
Tavuk Eti	104,5	105,2	106,8	104,5
Koyun-Keçi Eti	82,1	81,0	80,8	78,4
Yumurta	102,3	102,1	102,9	103,1

Tabloda görüldüğü gibi AB 1980'li yıllarda sığır ve dana etinde kendine yeterli düzeyde değilken, 1990'lı yıllarda kendi kendine yeterlilik oranı %103,8'e çıkmıştır. Fakat koyun ve keçi etinde kendi kendine yeterliliği sağlayamamıştır (3). Buna bağlı olarak Türkiye'nin özellikle bu hayvansal ürünlere uygulayacağı teşvik ve desteklemeler koyun ve keçi eti üretiminin artırılması yanında dış ticarete pazarlama ve rekabet şansını da beraberinde getirecektir (5).

### Sonuç

Birliğe aday ülke olarak kabul edilen Türkiye'nin tam üyeliği halinde, Ortak Tarım Politikası'na uyum gösterme zorunluluğunda olacaktır. Bu uyum, Birlik fiyat, rekabet politikasına üçüncü ülkelerle olan ticaret politikasını kapsayacaktır. Bu amaçla yeni politikalar geliştirmede, mevzuatlar, teşkilat yapısında, Birlik benzeri yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Kırsal nüfusun azaltılması, işletme sayısının düşürülmesi ve ölçeğin optimuma çıkarılması ile üretimde ihtisaslaşmayı öngören yapısal önlemleri, AB ve DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) istediği için değil, Dünya'nın içinde bulunduğu, geriye dönüşü olmayan globalleşme sürecinden Türkiye'nin kopmaması ve uluslararası birinci sınıf ülkeler arasına girebilmek için almalıdır.

Dünyanın globalleştiği ve serbest piyasa ekonomisinin bütün kuralları ile uygulanmasına çalışıldığı günümüzde, her şeye rağmen hayvancılık ve hayvansal ürünlerin üretimi ABD'de ve AB'de ve diğer gelişmiş ülkelerde çeşitli ekonomik enstrümanlarla korunmaktadır. Özellikle Türkiye gibi, nüfusun büyük bir kısmının hala kırsal kesimde bulunduğu ve üretimin rekabet gücünün

düşük olduğu bir ülkede, sektörün desteklenmesi ve korunması gerekmektedir. Akılcı koruma ve destekleme önlemlerine duyulan ihtiyaç; düşünüldenden daha acil ve fazladır. Kısaca, gelişme düzeyi ne olursa olsun her devlet, insanların dengeli ve sağlıklı beslenmesini garanti altına almak için, hayvansal üretime gereken önemi vermek zorundadır.

Hayvancılığın gelişmesi için genel bir öneride bulunulması gerekirse; hayvancılık işletmelerinin üretim kapasitesi artırılmalı, işletme ölçekleri büyütülmeli, yetiştiriciler bilgilendirilmeli, eks-tansif yetiştiricilikten en azından yarı entansif sisteme geçilmeli, kasaplık canlı hayvan ve bunlara ait ürünlerin ithalatına yasal sınırlayıcı önlemler (hastalık nedenleri gibi) getirilerek, gıda güvenliği ve kalite standardı artırılarak talebin iç pazara yönelmesi sağlanmalıdır. Koyun yetiştiriciliği için, ilgili tüm kesimlerin katılımıyla, kısa, orta ve uzun vadeli geliştirme planı ve stratejisini içeren bir ulusal politika oluşturulmalıdır. Ayrıca özel sektörün, beyaz et üretiminde olduğu gibi, kuzu eti üretiminde de üretimden tüketime kadar olan zincir içinde yer almasının koşulları yaratılmaya çalışılmalıdır.

### Kaynaklar

1. **Akman N, Emiroğlu M, Tavmen A** (2001): *Koyunculuk Dünya'da-Avrupa Birliği'nde-Türkiye'de Hayvansal Üretim ve Ticareti*. 1. Baskı, Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı, İstanbul.
2. **Akman N, Özkütük K, Kumlu S, Yener SM** (2001): *Türkiye'de sığır yetiştiriciliği ve sığır yetiştiriciliğinin geleceği*. Erişim: <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/5tk02/29.pdf> Erişim Tarihi: 17.08.2004.
3. **Aral S, Cevger Y** (2002): *AB'ye adaylık sürecinde birlik OTP karşısında Türkiye hayvancılığı sorunlar ve çözümler*, Türk-Koop. Ekin Dergisi, **6**,18-33.
4. **Aral S, Sakarya E** (1989): Türkiye'de hayvan üreticisi ve besicisi örgütlenmesi, Ankara Ticaret Borsası, **5**, Ankara.
5. **Aral Y, Sariözkan S** (2005): *AB ile müzakere sürecinde Türkiye hayvancılığı*, BorsaVizyon, **77**, 21-25.
6. **DİE** (2002): VII. Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler Anketi Geçici Sonuçları. Erişim: <http://www.die.gov.tr/konularr/310703-1.htm> Erişim Tarihi: 08.09.2004.
7. **FAO** (2004): *Statistical Database, FAOSTAT WEB page, Rome*. Erişim: <http://faostat.fao.org/site/339/default.aspx> Erişim Tarihi: 08.09.2004.
8. **Sakarya E, Uysal G** (2000): *Avrupa Birliği/Türkiye adaylık sürecinde hayvancılık sektöründe alınması gereken önlemler*, Türkiye-2000 Hayvancılık Kongresi, Ankara Ticaret Borsası, Ankara, 200-222.

Geliş Tarihi: 09.09.2004 / Kabul Tarihi: 28.03.2008

#### Yazışma Adresi:

Öğretim Görevlisi Günnur PEŞMEN

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Uyg. Ar. Mer.,

ANS Kampüsü, AFYONKARAHİSAR